

K R O N I E K.

□ □ BOEKBESPREKING. □ □

MR. H. P. G. QUACK, Herinneringen uit de Levensjaren van —, 1834—1913, Amsterdam, P. N. van Kampen & Zoon, 1913.

Voor de litteraire kritiek, als voor talloze andere zaken trouwens, stoffelijke zoowel als geestelijke, is het nu een zeer slechte tijd. Critici zijn ten slotte ook menschen. En wie, die ooit waarlijk geproefd heeft van de melk der menschelijkheid, zou niet aangegrepen zijn en vervuld door de ontzettende rampen, die hij thans, dagelijks bijna, gedoemd is te beleven. Kunstkritiek, zoo goed als kunstproductie, eischt algeheele overgegevenheid, volkomen aandacht, innige verdieping. Deze arbeid is in zeker opzicht inspannender zelfs dan kunstproductie. Want hij die uit zich zelf iets maakt, heeft zich slechts in het eigen zieleleven, de eigen levensvisie en verbeelding te verdiepen, maar om het werk eens anders te leeren verstaan, te leeren beoordeelen, moet men beschikken over de lijdelijke openheid zoowel als over de actieve macht zich in te leven in het gevoel en de gedachten, in de geestelijke sfeer van dien ander. Men moet zeker niet gepreoccupeerd zijn!

Verschillende waren de beweegredenen die mij, gedachtig aan mijn plicht als chroniqueur van dit tijdschrift, deden grijpen naar het hierboven genoemde boek. De voornaamste zeker wel een sterk leven bij het tegenwoordige, het werkelijke, en een banale zucht mij, ook in mijn lectuur, tot het werkelijke leven, het feitelijk voorgevallene te bepalen. Ik zeg banale zucht, want is zij het niet die in meer normale tijden, de oppervlakkige massa van de eenigszins dieper levenden pleegt te onderscheiden? Maar in een tijd als deze draagt zij toch een andere nuance. Wij allen zijn plotseling tot het besef gebracht dat wij onzen

eigen tijd niet kenden. Aan de mogelijkheid van een grooten europeeschen oorlog, van een oorlog vooral zoo wreed, woest en barbaarsch als die wij thans beleven, had bijna niemand onzer ooit innerlijk geloofd — ook zij niet die hem, pratende, plachten te voorspellen — en in onze verbijstering, ons niet bevatten kunnen, grijpen wij naar boeken over onze eigen periode en over die waaruit de onze is voortgekomen — alsof het geen onbegonnen werk ware te trachten iets zoo volkomen waanzinnigs, zóó helsch, verklaard, dus misschien wel verdedigd te krijgen, uit studie van politieke en economische geschiedenis of daaraan vastgeknoopte beschouwingen!

Evenwel, ik had zeker nog een andere beweegreden, van meer persoonlijken aard. Ik voelde dat ik moeite zou hebben mij te genoegzaam verdiepen in litterair kunstwerk, genoeg om het te kunnen beoordeelen. En ik koos een boek ter bespreking, waarvan ik spreken kon zónder het te beoordeelen. Een boek dat niet vraagt naar een oordeel, en wel allerminst een van mij. Een boek van feiten en kalme waarachtigheid, de levensherinneringen van een zeer oud man — wat valt er aan te critiseeren? O ja, men zou hem tegen kunnen spreken, zijn verschillende beweringen en typeeringen, men zou, allicht, hier of daar, kunnen wijzen op de oppervlakkigheid, ergens anders op de diepte en scherpzinnigheid van zijn oordeel. Doch hiertoe is de schrijver dezer aankondiging, bij gebrek aan kennis-vanzaken niet in staat. En een litterair oordeel? Een boek als dit ontsnapt er geheel aan. Men stelt geen litteraire eischen aan wie... in bescheidenheid, overdreven, en dus waarschijnlijk niet geheel echt, nu ja!... volhoudt geen letterkundige te zijn. Een boek als dit — in elk geval — is niet geschreven uit den drang iets litterair schoons voort

te brengen, het is geschreven, de auteur zegt het zelf: op aansporing van anderen, uit een behoefte aan zelfverklaring en verdediging misschien, behoefte aan synthese, resumeering van levensindrukken zeker. En moet men niet ieder werk, litterair of niet, beoordeelen naar zijn bedoelingen?

Toch wel een zeer bijzondere figuur, deze Mr. Quack, ambtenaar, handelsman, professor, bankier, spoorwegdirecteur en — socialist! Ik kan mij begrijpen dat de meeste zijner tijdgenooten geen weg met hem geweten hebben, dat hij ook somtijds zichzelf niet begreep, en behoefte voelde, telkens weer, en nu voor 't laatst in deze *Herinneringen*, aan zelfverklaring en apologie. Principieel tegenstander van de maatschappij waarin hij leefde, steunde hij die maatschappij, in verschillende hooge betrekkingen, klaarblijkelijk met al zijn werkkraft en zijn zeer scherpe intelligentie. Hij zelf een minnaar der *gemeenschap*, zijn beste vrienden sterke individualisten! Toch geenszins een karakterlooze, integendeel, een die zichzelf bleef tot in hoogen ouderdom en wiens levenslijn zeer duidelijk en sprekend is. Een mild hart, dat vele vrienden maakte, toch ook een scherpe geest en die nimmer aarzelde zich uit te spreken en zijn waarheid te verkondigen, al ging ook die waarheid regelrecht in tegen die zijner vrienden en standgenooten.

Al bewondert hem ieder die — gelijk ik — zijn groote boek over de socialistten heeft gelezen (wat mij betreft, ik las het als een boeienden roman, achter elkaar uit), al bewondert, zeg ik, ieder dien enormen en zoo geestdriftvollen arbeid, een figuur als de zijne was bestemd, naast veel genegenheid, ook ergernis en lachlust te wekken. Ja, lachlust, hij zegt het alweer zelf, vaak heeft men hem uitgelachen. Het waren vooral de „nuchteren, die in effecten deden”. Maar ook anderen lachten of ergerden zich en onder die anderen waren ook wel vaak... socialistten. Zij noemden hem „den socialist van de

Heerengracht”, voor hen was hij een rijke meneer, die wel „gevoelt” voor de idealen van sterkere gemeenschap, daar wel voor voelen wil en daar „mooi” over schrijft, maar er niets voor dóet, ja zijn invloed aanwendt in andere richting. Zij hebben hem niet begrepen. Zijn, misschien wat al te naïef, maar zoo beminnelijk idealisme was nu eenmaal niet het hunne. Zij konden er zich niet indenken, dat men leven kan onder egoïste handelsmannen, verstarde politici en geleerden, en toch de illusie behouden aan een hervorming der harde geldmaatschappij door deze haar leiders zelve! En toch kon dat; Quack is er het bewijs van. Zijn toon van oprechtheid bedriegt niet, hij heeft geloofd, en gelooft waarschijnlijk nog in de mogelijkheid, de bevoorrechten te bewegen vrijwillig afstand te doen van hun voorrechten. Klassestrijd was hem altijd tegen de borst.

Een krachtig hervormer is hij dan ook zeker nooit geweest, en wel allermint een martelaar voor zijn ideeën — toch heeft hij wel degelijk krachtig propaganda gemaakt voor die ideeën en de sociale hervorming stellig helpen voorbereiden. Deze denker was te veel een dromer, om tevens krachtig te handelen. Medegevoelend met ál de groote socialistten heeft hij nimmer een keuze kunnen doen uit hun theorieën en systemen, een keuze voor zichzelf. Hij was het met hen allen oneens. En zelf een plan ontwerpen? Ook daarvoor was hij te uitsluitend beschouwend, te filosofisch-lyrisch aangelegd. Ik houd het voor zeker dat hij veel geleden heeft onder de „vaagheid zijner aspiraties”!

In het „Inleidend Woord” van de Tweede *Helft* dezer *Herinneringen*, bl. 296, lezen wij:

„Van al te groote vreugde zal het niet getuigen. De blijde wereld zal komen, maar is er niet, zij is in wording. Thans zien wij slechts het tumult van instincten, van hartstochten, doch ook van ideeën. Bij het volgen van mijn weg ben ik dikwijls verward geweest in een weefsel van eigen te-kort-komingen, soms aan sterke teleur-

stellingen als vastgehecht. De wereld om mij heên, wanneer zij van mijn uitingen wilde kennis nemen, verweet mij nu en dan de vaagheid van mijn aspiraties. Zij had in zekeren zin gelijk. Ik kon geen daden toonen, moest mij behelpen hier en daar zaad te strooien. Daarbij kwam dat het spreken in volks-vergaderingen mij kwalijk afging. Mijn te zwakke of hooge stem was in talrijke bijeenkomsten een groot beletsel. Mijn oogen veroorloofden mij niet voordrachten te lezen. Ik moest, wat men noemt, improviseren. Een tijd lang was mij dat vroeger in Utrecht gelukt. Ik had dáár in de zittingen van „Nuttige Kennis” een soort van succès. Doch om op die wijze te blijven spreken moest ik mij eenigszins opwinden. Daardoor leek het soms niet geheel echt, en hoorde ik mij wel eens toeroepen: „assez de lyre, comme ça!” Met die onvolkomenheden moest ik rekening houden. Idealisme, dat niet aanslaat, niet pakt, niet overwint, wekt overal wrevel op. De wereld, die in effecten doet, lacht u uit!”

Volkomen oprecht lijkt mij deze verklaring, volkomen begrijpelijk en menselijk ook dat „zich eenigszins opwinden”, zoowel als dat lachen. De schrijver van „Socialisten, Personen en Stelsels” had zich in dat boek dikwijls innig uitgesproken, zich gegeven in woorden en zinnen, in stijl en toon vooral. Toch, hoeveel dichter brengt een boek met Herinneringen als deze ons tot de intieme menselijkheid van zijn auteur.

De tijd waarvan in Quacks boek verhaald wordt is vooral die van het zegevierend liberalisme, het „laissez faire, laissez passer”. Geen aantrekkelijke tijd en die geen persoonlijkheden van allereerste kwaliteit heeft voortgebracht. Toch leefden natuurlijk ook toen edele naturen, diep gevoelenden en ruim denkenden, en Quack heeft er verscheidene ontmoet. Hij beschrijft hen, nu eens wat objectiever, dan meer van zijn eigen standpunt uit, maar blijkbaar altijd geheel te goeder trouw en met een streven, niet enkel naar onpartijdigheid, maar ook naar hartelijkheid

en begrijpen zelfs van tegenstanders. Die beschrijving van min of meer bekende persoonlijkheden, hun karakter en streven, maakt natuurlijk een der voornaamste aantrekkelijkheden van dit boek uit. De professoren de Bosch Kemper en Des Amorie van der Hoeven, met groote liefde geschetst, leven voor ons. Met andere „grooten” uit dien tijd, Buijs en Huet b.v., is dat niet zoo sterk het geval, maar geestig zijn vele trekjes van Quacks Utrechtsche collega’s opgemerkt, aardig vooral ook is zijn teekening van Potgieter, welke ons deze meer bewonderenswaardige dan beminnelijke figuur nu eens op een andere wijze belicht dan wij dat in de laatste decenniën, van Verweij en zijn volgelingen vooral, gewoon zijn. Van grooten eerbied getuigt Quack’s karakterschets — hoe zou het anders mogelijk zijn — toch is ook een ondeugend humoristisch toontje er telkens in herkenbaar en juist voldoende om ons met Potgieters degelijke activiteit, ook zijn eenigszins gemelijke geestdrift, zijn dikwijls onuitstaanbare heerschzucht, zijn gebrek aan lichte veerkracht en elegantie te doen beseffen. Ondeugend is het zooals Quack een mindere godheid, den ondegelijken en lichtvaardigen Van Lennep stelt tegenover den brommigen Zeus op Hollands Helicon van die dagen. Hij spreekt van de Gidsredactie, waarvan hij deel uitmaakte (bl. 104): „Het uiteenloopen der meeningen had natuurlijk zijn uitgangspunt en zwaartepunt in het oordeel over de persoonlijkheid van Potgieter. Een ieder onzer stelde hem mijlen-hoog boven zich-zelf en al de anderen: voelde dat hij alléén onder ons de vertegenwoordiger was van waarachtigen hoogen litterairen stijl: maar een enkele had soms bedenkingen tegen zijn opvatting. Hoofdzaak was, dat hij bij wijlen de klassieke rust van oordeel, de objectiviteit, miste, die het deel was van zijn voorbeeld Goethe. Hij was altijd subjectief, gelijk hij ook in zijn proza steeds zich zelf als vóór den lezer in schoof. Zijn eigen persoonlijkheid drong hij in de verhalen en kritieken naar voren. Het was alsof hij den

lezer niet toestond hem, Potgieter, te vergeten. Hij overdreef daarbij de les dat kunst harden, noesten arbeid onderstelt, of liever, hij liet te veel dien vóórarbeid merken: het publiek moest voelen dat hij zijn verzen grifte als in weêrbarstig schelp-koraal. Er was daardoor soms iets vermoeiends in zijn behandeling der letterkundige gegevens. Men was bij hem dan als in de atmosfeer van een opkomenden storm. Hoe langer hoe meer bleek hij hartstochtelijk polemisch voort te schrijden". . . . Zoo gaat deze periode voort om te eindigen: „Wij hielden onder zijn kloek bevel stand tegen indutten op elk gebied: wij deden ons best om de wenken van zijn imperieuse natuur te volgen, en vervormden daarvoor desnoods ons-zelfen, zooals hij mij, nevens anderen, in de eerste plaats, tot letterkundige wilde stempelen, waartoe ik het talent niet bezat". (De karakteristiek, met dezen laatsten zin gegeven, lijkt mij werkelijk prachtig. Men proeft er het knorrig willen-forceeren van den doortastenden dichters-handelsman precies uit!) doch nu volgt: „Dat ik soms een anderen kijk op Potgieter had, dan op die Woensdag-avonden der Redactie van de Gids paste, daaraan had voor een klein deel ook schuld Mr. J. van Lennep". En na eenige mededeelingen omtrent de aanleiding zijner ontmoetingen met den schrijver van Ferdinand Huijck: „Van zijn populariteit in alle groepen, bij het hof en de aristocratie, bij de breede burgerklasse, bij de kunstenaars, kan men zich in onze dagen — nu schrijvers in ons land als personen weinig populair meer zijn — haast geen voorstelling maken. Er was bijna geen Hollander die niet van Lenneps kop in zijn brein droeg, met dat sprekend scherp gesneden gelaat, met den adelaarsneus, den geestigen mond en het allengs sneeuw witte, altijd overvloedige lange haar. Hoeglinsterden in dat hoofd — dat soms aan dat van Sterne deed denken — de cogen, hoe verraste de kwinkslag, door den opslag van den blik, waarin de vonk reeds sprankelde, telkens aangekondigd! Hij was reeds sterk verouderd

toen ik hem leerde kennen. Toch deed hij mij soms denken aan 't type van een ouden franschen markies. De wijze, waarop hij met zijn slanke gestalte, eenigszins hortend aangetreden — want hij was een lijder aan 't podagra — in onze commissie zich op den leuningstoel vlijde, zijn groote snuifdoos voor zich zette, en de „prises" zijn naast hem zittende tafelburen hoffelijk aanbod, om dan ietwat luimig de zitting te openen, was weergaloos „nonchalant" en toch lang niet banaal." Enz., enz. Men leze zelf deze voortreffelijke typeering en de tegenover-elkaar-stelling van Potgieter en Van Lennep. Het karakteriseeren van persoonlijkheden is den schrijver trouwens altijd toevertrouwd geweest.

Wie in deze dagen Quack's Herinneringen leest zal vooral geïnteresseerd worden door wat hij schreef over de jaren 1870—'71 en zeer in 't bijzonder door zijn artikelen (feuilletons) in de Nieuwe Rott. Ct. van die jaren. Niet zonder eenige verbazing waarschijnlijk zal hij bemerken, dat, ofschoon de positie van Nederland toen met die van 't oogenblik zeer wel vergelijkbaar is, in de dagbladen een gansch andere toon werd geduld dan thans. Men was volstrekt niet zoo angstvallig met het uitspreken van persoonlijke voorkeur voor een der beide oorlogvoerende partijen, het scheen voldoende te zijn dat onze Staat zich neutraal hield, den publicisten was geen slot op den mond gehangen. In het blad van 15 Januari 1871 schreef Quack een artikel dat aldus aanving: „Ieders oog ziet naar Parijs. Is het slechts een „frase," wanneer wij zeggen: dat het fransche volk, en Parijs in de eerste plaats, bewondering en eerbied thans afdwingt! De Pruisen beweren het, en pogen zichzelve diets te maken dat zij voor de beschaving en tegen den schijn strijden. Doch zij staan alleen in hun meening."

En in 't vervolg. „De Duitschers hebben de innigste vereering voor hun land, hun „Heimath," zij hebben dat land lief met al de kracht van hun ziel. Al verlaten zij het, nimmer vergeten zij het oord, waar het eerst